

različne načine in ga različno lahko vrednotim z različnih strani: *nikdar pa ne morem izčrpati njegovega individualnega bistva.*

67. V vsem tem ima svoje *osnove oblika v umetnosti, stil v umetnosti.* Umetnost namreč ni le neko podajanje realnosti, kolikor je realnost, ampak podajanje *posebno vredne realnosti*, bodisi individualno bodisi socialno vredne. In če naj umetnik to poda, nam mora z umetnino podati, asociirati določene predstave, preko predstav spoznanja in preko spoznanj vrednotenja. In ker so nam vse predstave predmetov le splošne in moremo isti predmet misliti z različnimi predstavami, mora umetnik porabiti le take momente, ki nam podajo določene vrednote predmetov, oseb, dogajanj; druge momente, ki za to niso važni, mora preiti. *Prav to pa je oblikovanje, je stiliziranje, to je psihološka osnova oblike in stila. Torej ima oblika v umetnosti svoje osnove ne le v goli čutnosti, v obliki kvalitet, ampak visoko v umski in emocionalni abstrakciji, v vrednotenju.*

(Konec sledi.)

Refleksije

PRIPOMBE K SLOVENSKI LITERARNI ZGODOVINI.

A. Javor

Pri nas je udomačena kaj značilna navada: v svojih odnošajih do slovenskega znanstvenega in literarnega Olimpa goji slovensko razumništvo izrazito dvojno moralo. Vcepili sta jo meščanska vzgoja in njena tradicija. Hrani jo sodobno slovensko buržoazno okolje. Marsikdaj tudi neposredno sodeluje kulturno preoblečena krušna odvisnost.

Ob oficialnih in slavnostnih prilikah — hvalospev, kadar gre za priporočilo — obisk pri veličini, še prav posebno naglašen intimen hvalospev in spodobno pikra opazka na račun konkurenčne veličine, v kavarni — „kritične“ čenče. Taka je fiziognomija dvojne morale, ki se je razbohotila namestu kritičnega duha.

Posledice seveda niso izostale. Prvič so še huje izmaličile tvorno in karakterno podobo slovenskega kulturnega delavca, drugič pa so uveljavile v zakladnici naših znanstvenih dognanj domovinsko pravico kopici okostenelih, znanstveni resnici in sodobnim slovenskim kulturnim, socialnim ter političnim potrebam nasprotnih dogem, ki v ostalem trdovratno strašijo prav za prav že iz generacije v generacijo.

Čeprav bi opravil od sile koristno delo, kdor bi se odkritosrčno in vsestransko razpisal tudi o družbenem liku slovenskega razumnika, se nameravajo pričujoče „Pripombe“ omejiti zgolj na osvetlitev, kritiko in socialno poreklo nekaterih najznačilnejših okostenelosti, ki so se vgnezdile v naši literarni zgodovini. Pripominjam, da nimam namena odrekati znanstveno vrednost niti zbranemu materialu niti onim sintezam, ki bodo vzdržale kritično ostrino sproščene človeške bodočnosti; najmanj bi želel podcenjevati trudapolno podrobno zbiranje ter oceno vsega tistega gradiva, brez katerega ne bi bila mogoča niti sedanja niti prihodnja utemeljena sinteza. Gre pa za obračun z reakcionarnimi apriorizmi, ki ne koreninijo v snovi, temveč v zastarelih ideoloških vezeh, izvirajočih kljub vsej pomembnosti, zaslužnosti in možganski kapaciteti avtorjev — iz družbene in nazorske omejenosti.

Tak obračun je prav za prav edina protiutež izrodkom dvojne morale. Vrednim avtorjem izkaže dolžno spoštovanje, če ugotovi v razvoju znanstvenega snovanja njihovo mesto, ki bo ostalo kljub potrebnim korekturam. Hkrati spaja znanstveno misel z objektivnim razvojnim tokom, iz katerega vzniknejo in v katerega se povračajo vsa znanstvena dognanja.

V svoji razpravi „Evropske krize in slovenski narod“ sem se dotaknil Prijateljeve negotovosti, ali se 1848 „Slovensci... v svoji masi še niso ali se niso več čutili kot en narod“ (Staroslovenski, I, 40). Opozoril sem, da je Prijateljeva dilema posledica meščansko-profesorskega idealističnega in nedialektičnega pojmovanja zgodovinske kategorije „narod“.

Že površna analiza takratnih slovenskih gospodarskih razmer jasno pokaže, da 1848 o razvitem slovenskem narodu še ne more biti govora, da pa imamo vsekakor opravka z nacionalnim zarodkom. Take analize Prijatelj ni izvršil. Tudi Prijateljevega čuta, da bi bila taka analiza potrebna, ni mogoče ugotoviti v njegovih „Staroslovenskih“. Res je sicer, da je Prijatelj posvetil dober del tretjega poglavja v „Obdobju tvornega konservatizma“ slovenskemu gospodarskemu in socialnemu življenju, toda njegov opis ne more nadomestiti analize, ki naj bi nudila temelj sintezi. Zanimivo je, da upošteva Prijatelj, ki mu je sicer mogoče odrediti smisel za vsestransko zbiranje gradiva vsekakor prej ko pa čut za sintezo, svoj gospodarski in socialni oris slovenskih razmer okrog 1848 le „zbirateljsko“, to se pravi le toliko, kolikor mu gre za pozitivne ali negativne momente, neposredno vplivajoče na produkcijo, predvsem pa na konsum slovenske leposlovne literature. („Če je bil kmet tako težko dostopen in tako malo dovzeten celo za stvari, ki so se tikale njegovega gmotnega stanja ter so se mu podajale in razlagale s pomočjo tiska, je umevno, da je mogel tem manj šteti vsaj kot pasiven konsument pri razvoju slovenske leposlovne literature“ se glasi na strani 98 I. knjige „Staroslovencev“ kvintesenca Prijateljevega opisa slovenskih kmetiških razmer; po namenu ji ustreza naslednja, sama ob sebi pravilna Prijateljeva ugotovitev na strani 106: „... Na podporo tega meščanstva, ki je po večini tonilo v nemški atmosferi, ko se je gmotno, družabno in duševno dvignilo malce više, naša literatura ni mogla računati...“) Prijatelju se je dogodila katederska, le v formalnem pogledu strokovna omejitev na slovensko leposlovno literaturo prav pri slovenskem gospodarskem in socialnem problemu 1848 in to kljub dejstvu, da se uveljavljajo „Staroslovenski“ bolj kot politična kakor pa kot literarna zgodovina!

Od kod Prijateljeva nezainteresiranost za ekonomsko in socialno analizo ter za njuno pritegnitev v splošno sintezo kulturne zgodovine, ko je vendar znano, da se je Prijatelj v svojih literarno- oziroma kulturnozgodovinskih razpravah zelo rad na široko bavil s površino spremljajočega politično- in socialnohistoričnega materiala? (Mimogrede naj pripomnim, da je Prijatelju marsikdo zameril njegove posege v politično in družbeno poprišče; vendar pa te vrste kritika nikakor ni obsojala Prijateljeve analitične pomanjkljivosti, temveč se narobe še danes spotika nad dejstvom, da je Prijatelj sploh družil literarno zgodovino s politično in družbeno; tukaj gre torej za tipično kritiko z desne.)

Odgovor ni težak. Prijatelju je namreč tuje priznanje o kakršnem koli v zadnji instanci odločujočem vplivu gospodarskih razmer in ekonomskega razvoja. Kljub čestim politično-, socialno- in gospodarskozgodovinskim sprehodom se Prijatelj dogmatično kreta v mejah, ki jih še dopušča idealistično pojmovanje zgodovinskega toka. Dalje je Prijatelj dogmatično ujet v meščanske pojme o historično vznikli skupnosti, ki realno živi in ki ji pravimo — narod. Meščansko pojmovanje naroda pa je v svojem bistvu ostalo — fetišistično, čeprav meščanstvo predstavlja svoje razredne koristi nacionalnim interesom, odkar je razvoj tudi v tem pogledu razklal istovetnost. Ker je bilo v svojih dobrih časih nosilec nacionalne ideje, je meščanstvo raztegnilo to idejo do Adama in Eve. Znanstveniku, ki je rasel v meščanskih šolah ter se vzdajal iz meščanskih knjig in to celo v času, ko se je kapitalizem še

razmeroma mirno razvijal, se res ni lahko izmotati izpod vplivov v podzavesti zasi-
dranega meščanskega dogmatizma. Prijateljev odnos do problema slovenske nacionalne
rasti je klasičen primer takih težav. Kolikor je Prijatelj samo znanstvenik, uvidi, da
se „Slovenci niso čutili kot en narod.“ Kolikor je Prijatelj meščanski znanstvenik,
nima poguma, da bi izrekel „bogokletni“ — „se še niso čutili“. Nepreciznost znanstve-
nika, ki je sicer točno ugotavljal dejanske razmere, ki pa mu dogmatični ostanki
zastarele ideologije branijo podati znanstveno brezobzirno in jasno definicijo, ustreza-
jočo njegovemu lastnemu spoznanju, izraža tudi Prijateljev uvod v „Duševne profile“.
V tem uvodu pravi Prijatelj: „Slovenski prepород — slovenska narodna renesansa — to
se pravi, oni kulturni, zlasti literarni pokret, ki ima namen vzpostaviti Slovence kot sa-
mostojen narod...“ Brez ozira na dejstvo, da sam literarni pokret ni in ne more
biti sposoben ustvariti samostojen narod, je značilen izraz „vzpostavi-
viti“, ki je precej soroden dilemi „ali se še niso ali se niso čutili več“.

Dogmatična meščanska vsebina Prijateljvih teoretičnih postavk pa se
ne razkrije le tedaj, ko se Prijatelj dotakne narodove geneze. Izredno reliefno jo
zrcali tudi Prijateljeva definicija „glavnih elementov narodnosti“. Take
definicije Prijatelj sicer ni explicite podal v svojih „Staroslovencah“, pač pa jo je za-
pisal v „Borbi za individualnost slovenskega književnega jezika“, kjer pravi: „Glavni
elementi narodnosti: način mišljenja, verovanja, čustva in
običajev, kulturne samoodločbe, vse to dobiva izraz in stalno
posodo v jeziku“ (stran 6 izdaje Slavističnega društva). Med to definicijo in kon-
cepcijo Prijateljvih „Staroslovenca“ je logična zveza, ki jo zlasti potrjujeta
naslednji dve mesti v „Kulturni in politični zgodovini“: 1. „Dilema, za katero je tu šlo
in glede katere niso bili naši vodilni možje ‚enacih misel‘, je očitvidno obstajala v vpra-
šanju, kaj naj v onih usodnih in odločilnih dneh Slovenci kot narod zahtevajo: ali avto-
nomno «zedinjeno Slovenijo» s skupnim do neke mere zakonodajalnim zborom v Ljub-
ljani ali samo ravnopravnost slovenščine v šoli in uradu. Kakor
se iz gorenjega Bleiweisovega poročila razvidi, se je on nagibal k drugi, zmerni
in «praktički» skupini...“ (stran 39 I. knjige; podčrtal jaz); 2. „Ker se spričo
primitivnega in patriarhalnega stanja slovenskega naroda v tej prvi periodi okorelost
našega konservatizma kot vodilne smeri še ni tako občutila, lahko poznamenujemo to
prvo polovico dobe starslovenstva s podnazivom: obdobje tvornega kon-
servatizma...“ (stran 4 I. knjige; „tvornega“ podčrtal jaz). Jasno je, da smatra
Prijatelj Bleiweisovo smer, ki je zahtevala zgolj ravnopravnost sloven-
ščine v šoli in uradu, „spričo primitivnega in patriarhalnega stanja slovenskega
naroda“ — za tvorni konservatizem. Mar taka sodba ne temelji neposredno na Pri-
jateljvih „glavnih elementih narodnosti“, ki jih je avtor reducirjal na
jezik in dokaj konfužno pojmovano kulturo?! — Če se zamislimo
v takratno evropsko situacijo in njene dejstvujoče sile, se moramo Prijateljevemu izrazu
„tvorni“ pač žalostno nasmehnjati. Kdor pa se poglobi v vzajemne odnose med
Bleiweisovim konservatizmom in njegovimi posledicami za ves slovenski nacionalni,
politični, pa tudi sam kulturni razvoj — vzet v njegovi celoti — bo razvidel,
do kake absurdnosti vodi idealistična redukcija „narodnostnih elementov“ na jezik in
kulturo.

Politični obzornik

ZAKAJ SE JE ZRUŠILA FRANCIJA?

Poglavje o francoski mladini: Na njen rovaš letijo očitki, kot da bi bila oro-
pana s strani nenacionalnih levičarskih organizacij, svobodne šole in tako dalje vsa-
kega čuta za domovinsko ljubezen, pokvarjena in internacionalizirana, eden poglavitnih